

บทที่ 3

ระเบียบวิธีการศึกษาวิจัย

ระเบียบวิธีการวิจัย

การวิจัยเรื่องนี้ใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล (Mode of Data Analysis) เชิงคุณภาพ (Qualitative) คือ การเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อให้ความหมาย ตีความ เพื่อวิเคราะห์และอธิบายความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์ทางสังคมที่ก่อให้เกิดการยอมรับแนวคิดวัฒนธรรมซึ่งเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นของบุคคลในการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน ของศูนย์การเรียนรู้ชุมชนเครือข่ายป่าตะวันออก

ผู้ศึกษาได้การออกแบบการวิจัย (Research Design) ดังนี้

หน่วยการวิเคราะห์ (Unit of Analysis)

ระดับบุคคล ได้แก่ สมาชิกของศูนย์การเรียนรู้ชุมชนเครือข่ายป่าตะวันออก ที่ยอมรับแนวคิดวัฒนธรรมซึ่งเป็นรูปแบบวิธีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน

การเลือกกรณีศึกษา

ผู้ศึกษามีเกณฑ์การคัดเลือกบุคคลเพื่อเป็นตัวอย่างในการศึกษาดังนี้

1. เป็นสมาชิกศูนย์การเรียนรู้ชุมชนเครือข่ายป่าตะวันออกจังหวัดฉะเชิงเทรา
2. เข้าร่วมกระบวนการเรียนรู้ในการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนอย่างต่อเนื่อง สม่ำเสมออย่างน้อย 5 ปี (พ.ศ. 2544-2548)
3. ปรับเปลี่ยนจากการทำเกษตรกรรมแผนใหม่ (เพื่อขาย) มาทำวนเกษตรเพื่อการพึ่งตนเองที่เป็นการรักษาคุณภาพระหว่างทรัพยากรธรรมชาติและการทำเกษตรกรรม โดยเจ้าหน้าที่ของศูนย์การเรียนรู้ชุมชนเครือข่ายป่าตะวันออกเป็นผู้ให้ข้อมูลจำนวน 6 คน เพื่อแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างหลากหลายของกรณีศึกษา (เพศ, อายุ, การศึกษา)

การเก็บข้อมูล

แหล่งข้อมูล

ก. ข้อมูลจากเอกสาร

1) ข้อมูลเนื้อหาวันเกษตรจากคู่มือวันเกษตร/ หนังสือ เพื่อเข้าใจกระบวนการทัศน์แนวคิด และการดำเนินงาน โดย "วันเกษตร" ซึ่งเป็นการจัดการพื้นที่ให้เหมาะสมตามสภาพของพื้นที่โดยไม่ต้องพึ่งแรงงานผู้อื่นและการตลาด และที่สำคัญคือจะต้องสามารถพึ่งตนเองในทางเศรษฐกิจได้เนื่องจากวันเกษตรจะอยู่บนพื้นฐานของการพอมีกิน "วันเกษตร : มีกินเป็นพื้นฐาน มีสวัสดิการยามเผ่าชรา มีความหลากหลายคล้ายปารมชาติ ก่อเกิดอุตสาหกรรมชุมชน"

2) การทำบันทึกรายรับ-จ่าย ซึ่งเป็นเครื่องมือที่ใช้เรียนรู้เรื่องตัวเอง จากข้อมูลการดำรงชีวิตในแต่ละวัน เป็นการเก็บข้อมูลที่จะบอกให้รู้ว่าในแต่ละวัน แต่ละเดือน แต่ละปี ชีวิตของเราและครอบครัวดำรงอยู่ได้อย่างไร ต้องให้จ่ายเงินไปเพื่ออะไรบ้าง และจ่ายเป็นจำนวนเท่าใด เมื่อเห็นรายจ่ายก็จะเห็นพฤติกรรมตัวเองและคนในครอบครัว เรียนรู้ว่าการอยู่กินอย่างไรมองจากพฤติกรรมภายนอกสู่การค้นหาเนื้อหาภายใน ทำให้รู้จักกิเลสของตัวเอง รายจ่ายจะทำให้เราเข้าใจความจำเป็นและความต้องการ รายจ่ายแบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ รายจ่ายที่จ่ายเพราะความจำเป็น และรายจ่ายที่จ่ายโดยไม่จำเป็นหรือรายจ่ายตามความต้องการ

3) บอร์ด นิทรรศการความรู้ เกี่ยวกับวันเกษตรและการจัดการทรัพยากร ศูนย์การเรียนรู้ฯ ได้จัดทำบอร์ดนิทรรศการเคลื่อนที่เพื่อนำการดำเนินงานของศูนย์ฯ พร้อมทั้งแนะนำแนวคิดการพึ่งตนเองซึ่งเป็นฐานคิดของการทำวันเกษตร

4) รายงานสรุปผลการจัดประชุม / อบรมในแต่ละปีศูนย์การเรียนรู้ฯ ได้มีการจัดการประชุมและอบรมร่วมกับชุมชนรอบๆ เครือข่ายป่าตะวันออกเป็นประชุม พร้อมทั้งการจัดกระบวนการต่างๆ เพื่อให้สมาชิกได้มีโอกาสพูดคุยแลกเปลี่ยนกัน เช่น ทุกๆ เดือนจะนัดพบกับสมาชิกเพื่อเตรียมปฐกฐาสมุนไพร โดยการมอบหมายให้สมาชิกในแต่ละพื้นที่รับผิดชอบหาวัตถุดิบ (ส่วนผสมของยา)

ข. ข้อมูลจากบุคคล : เป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) ที่เกี่ยวข้องกับศูนย์การเรียนรู้ชุมชนเครือข่ายป่าตะวันออก

1) นายวิบูลย์ เข้มเฉลิม

2) นายศักดิ์ชัย ชาทาลี เจ้าหน้าที่ศูนย์ฯ

- 3) นางสาวศรินยา คำพิลา เจ้าหน้าที่ศูนย์ฯ
- 4) นายเลี่ยม บุตรจันทา ผู้นำตามธรรมชาติ บ้านนาอีสาน
- 5) นายวินัย สุวรรณไตร ผู้นำตามธรรมชาติ บ้านหลุมมะขาม
- 6) นายวิจิต นันทสุวรรณ สถาบันพัฒนาทรัพยากรชุมชน (วิทยากร)
- 7) นายสมศักดิ์ สุขวงศ์ ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชน

แห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก (วิทยากร)

- 8) การเลือกกรณีศึกษากรณีศึกษา : จากการสำรวจตามเกณฑ์การคัดเลือกมีดังนี้

- | | |
|---------------------------|--------------------------|
| 8.1 นายถาวร สุวรรณไตร | บ้านหลุมมะขาม อ.แปลงยาว |
| 8.2 นายประเสริฐ จำนงผล | บ้านหลุมมะขาม อ.แปลงยาว |
| 8.3 นายโสภณ ชูดแก้ว | บ้านหลุมมะขาม อ.แปลงยาว |
| 8.4 นายดาวเรือง บุตรจันทา | บ้านนาอีสาน อ.สนามชัยเขต |
| 8.5 นายสังข์ การฟุ้ง | บ้านนาอีสาน อ.สนามชัยเขต |
| 8.6 นายสมเด็จ กองบุตร | บ้านนาอีสาน อ.สนามชัยเขต |

ค. ข้อมูลจากพื้นที่ : ผู้ศึกษาเสนอข้อมูลพื้นที่ซึ่งเกี่ยวข้องกับกรณีศึกษาดังนี้คือ

- 1) ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนเครือข่ายป่าตะวันออก (รายละเอียดบางส่วนได้เขียนไว้ในบทที่ 2)
- 2) สภาพโดยทั่วไปของศูนย์การเรียนรู้ คือมีการจัดสรรพื้นที่สำหรับปลูกต้นไม้ ทั้งที่เป็นไม้ยืนต้น ไม้เลื้อย ไม้เนื้ออ่อน ไม้เนื้อแข็ง ยาสมุนไพรชนิดต่างๆ พร้อมกันนี้ได้มีการขุดคลองน้ำเล็กๆ ไว้ล้อมรอบศูนย์การเรียนรู้ สำหรับกักเก็บน้ำไว้ใช้ช่วงหน้าแล้ง สิ่งก่อสร้างภายในบริเวณศูนย์การเรียนรู้ ได้แก่ ห้องประชุมขนาดใหญ่ สำหรับการจัดประชุม อบรม สัมมนา โรงทำครัว สำนักงาน ห้องสมุด เรือนรับรองสำหรับผู้มาประชุมสัมมนา และโรงทำอิฐ เป็นแหล่งศึกษาดูงาน คือ ด้านการจัดการทรัพยากร สิ่งแวดล้อม ชุมชน ด้านสมุนไพร/การแปรรูปผลิตภัณฑ์ ด้านการเกษตร เช่น เกษตรผสมผสาน เกษตรพอเพียง เกษตรพึ่งตนเอง ด้านวิทยาศาสตร์ การทำปุ๋ยชีวภาพ การทำอิฐ
- 2) บ้านนาอีสาน ต.ท่ากระดาน อ.สนามชัยเขต จ.ฉะเชิงเทรา ตั้งอยู่หมู่ที่ 16 ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นหมู่บ้านสุดเขตอยู่ในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ต่อมาพื้นที่บางส่วนถูกกันเป็นพื้นที่ สปก. ติดต่อกับจังหวัดสระแก้วและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน มีประชากร 842 คน 189 หลังคาเรือน (ศูนย์ข้อมูลเพื่อการพัฒนาชนบท ข้อมูลปี พ.ศ. 2548) ผู้คนที่อาศัยอยู่ที่บ้านนาอีสานส่วนมากอพยพมาจากจากจังหวัดชลบุรี จังหวัดหนองคาย จังหวัดนครราชสีมา จังหวัดมุกดาหาร เพื่อหาจับจองที่ทำมาหากิน เนื่องจากพื้นที่แถบนี้มีราคาถูกกว่าทางอีสานเนื่องจากเป็นพื้นที่ป่าและไม่มีเอกสารสิทธิ์ โดยมีครอบครัวของพ่อใหญ่เนาะ มีสร้อย

เป็นครอบครัวแรกที่เข้ามาอาศัยอยู่ ต่อมาได้ชักชวนญาติพี่น้องและเพื่อนๆ มาอยู่กันมากขึ้น แต่เดิมบ้านนาอีสานอยู่ในเขตปกครองของหมู่ที่ 11 ในปี 2538 จึงแยกออกมาเป็นหมู่ที่ 16 บ้านนาอีสาน โดยมีนายเสมียน ทองนอก เป็นผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบัน มีบทบาทสำคัญในการติดต่อประสานงานระหว่างราชการและชุมชน และมีนายเลี่ยม บุตรจันทา เป็นผู้นำตามธรรมชาติโดยมีบทบาทในการนำชาวบ้านร่วมกันแก้ปัญหาในชุมชน กล่าวคือ เป็นแกนนำคนสำคัญที่นำชาวบ้านค้นหาสาเหตุและวิธีการที่จะไม่เป็นหนี้สิน ชาวบ้านนาอีสานส่วนใหญ่มีอาชีพดังนี้ ทำนาข้าว ทำไร่ข้าวโพด ไร่ถั่วเหลือง และไร่มันสำปะหลัง มีบางครอบครัวไม่มีที่ดินทำกินต้องรับจ้าง

การรวมกลุ่มทำกิจกรรม ชาวบ้านมีการรวมกลุ่มกันเพื่อทำกิจกรรมร่วมกันโดยเป็นกลุ่มกิจกรรมที่เกิดจากรัฐ เช่น การจัดตั้งศูนย์สาธิตการตลาด กองทุนหมู่บ้าน เงินงบประมาณจากโครงการแก้ไขความยากจน (กขคจ.) ซึ่งกิจกรรมต่างๆ นี้มีการกำหนดกฎระเบียบจากภาครัฐแล้ว และกลุ่มกิจกรรมที่ชาวบ้านจัดตั้งขึ้นเอง เช่น เครือข่ายวนเกษตร (มีกิน มีสวัสดิการ มีความหลากหลาย พัฒนาสู่วิสาหกิจชุมชน) กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ (คนมีเงินช่วยคนไม่มีเงิน : ในการจัดการการเงินได้แบ่งออกเป็น 2 ส่วน ส่วนแรกเป็นเงินปันผลให้สมาชิก ส่วนที่สองจัดเป็นกองทุนต่างๆ ดังนี้ กองทุนเพื่อการเรียนรู้ กองทุนค่ารักษาพยาบาล กองทุนเพื่อพัฒนาองค์กร กองทุนฌาปนกิจ กองทุนส่งเสริมการศึกษาเด็กและเยาวชน กองทุนฉุกเฉิน กองทุนดูแลสุขภาพเด็กและผู้สูงอายุ กองทุนหนุนเสริมชีวิตและสิ่งแวดล้อม กองทุนสนับสนุนสาธารณประโยชน์) ธนาคารข้าว ธนาคารปลา ธนาคารพันธุ์ไม้ กลุ่มเยาวชนคนรักแม่และสิ่งแวดล้อม ธนาคารขยะ กลุ่มแปรรูปสมุนไพร (การเรียนรู้เรื่องการใช้ประโยชน์จากพันธุ์ไม้ กลุ่มข้าวกล้อง และจากการรวมกลุ่มเพื่อดำเนินกิจกรรมภายในชุมชนที่เกิดขึ้นหลากหลาย กิจกรรมที่ส่งผลให้บ้านนาอีสานได้รับรางวัลชมเชยประเภทชุมชน จากผลการตัดสิน “รางวัลลูกโลกสีเขียว” ครั้งที่ 4 ประจำปี พ.ศ. 2545 (ข้อมูลปี 2543)

3) บ้านหลุมมะขาม ต.หนองไม้แก่น อ.แปลงยาว จ.ฉะเชิงเทรา ตั้งอยู่หมู่ที่ 8 ต.หนองไม้แก่น อ.แปลงยาว จ.ฉะเชิงเทรา มีประชากรจำนวน 259 คน 71 ครัวเรือน (ศูนย์ข้อมูลเพื่อการพัฒนาชนบท ข้อมูลปี พ.ศ. 2548) ประชากรส่วนมากประกอบอาชีพเกษตรกรรม รับจ้าง ค้าขาย และแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร ผู้นำตามธรรมชาติของชุมชนคือคุณวินัย สุวรรณไตร ชาวบ้านมีการรวมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมร่วมกันโดยเป็นกลุ่มกิจกรรมที่เกิดจากรัฐ เช่น กองทุนหมู่บ้าน กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.) ซึ่งกิจกรรมต่างๆ นี้มีการกำหนดกฎระเบียบจากภาครัฐแล้ว และกลุ่มกิจกรรมที่ชาวบ้านจัดตั้งขึ้นเอง เช่น ธนาคารชุมชน

วิธีการเก็บข้อมูล

- ก. ข้อมูลจากเอกสาร เช่น ใช้การสำรวจ อ่านและรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้อง
- ข. ข้อมูลจากบุคคล เช่น ใช้การสัมภาษณ์ Focus Group, สัมภาษณ์บุคคลแบบเจาะลึก, ใช้การสังเกตพฤติกรรม ทั้งนี้ขึ้นกับประเด็นและข้อมูลที่ต้องการเก็บ
- ค. ข้อมูลจากพื้นที่ เช่น ใช้การสำรวจและการสังเกต

เครื่องมือในการเก็บข้อมูล

เนื่องจากการเป็นนักศึกษาเชิงคุณภาพ และมีการปฏิบัติการร่วมกับชุมชนเพื่อให้ได้มาซึ่งกระบวนการเรียนรู้ เนื้อหาการเรียนรู้ กระบวนการถ่ายทอดความรู้ แหล่งการเรียนรู้ รวมถึงปัจจัยสนับสนุนต่างๆ ผู้ศึกษาใช้เครื่องมือในการเก็บข้อมูลดังนี้

ก. ชุดคำถามในการสัมภาษณ์ (Interview) แบบกึ่งโครงสร้าง โดยใช้การ Focus Group และเป็นการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) โดยผู้ศึกษาได้กำหนดแนวทางคำถามในการสัมภาษณ์ไว้ล่วงหน้า ตามประเด็นที่ต้องการศึกษา อีกทั้งยังมีการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Informal Interview) เพื่อสร้างสัมพันธภาพความสนิทสนมคุ้นเคยเพื่อนำไปสู่ข้อมูลที่ต้องการ

ข. แบบการสังเกตการณ์ (Observation) ประกอบด้วย การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) เป็นการสังเกตที่เข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน อีกทั้งยังใช้การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) ด้วย เช่น กิจกรรมบางประเภทที่ไม่สามารถเข้าร่วมได้ เพื่อให้ทราบถึงกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้น ทั้งนี้ผู้ศึกษาได้กำหนดแผนการเก็บข้อมูลในพื้นที่โดยการเข้าอยู่ในพื้นที่ช่วงยาวประมาณ 10-12 วัน เป็นระยะๆ เพื่อการสังเกตการณ์

การตรวจสอบข้อมูล

- ก. ความสอดคล้องกันของข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์และการสังเกต โดยที่ผลที่ได้จากบุคคล / กลุ่มบุคคลที่มีความสอดคล้องกัน
- ข. การศึกษาทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง จากผู้รู้และผู้ดำเนินงานในพื้นที่ จากกรณีศึกษา เพื่อการตรวจสอบข้อมูลรอบด้าน

ขั้นตอนการทำวิจัย

ผู้ศึกษาได้สืบค้นข้อมูลที่สนใจจากเอกสาร หนังสือ วิทยานิพนธ์ งานวิจัย หลังจากนั้นได้พบที่ปรึกษาเพื่อขอคำชี้แนะการเขียนข้อเสนอโครงการ พร้อมกับดำเนินการแต่งตั้งที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ เมื่อเกิดความชัดเจนในคำถามการวิจัยและกรอบการวิจัยในเบื้องต้นแล้ว ผู้ศึกษาได้ลงพื้นที่เพื่อการสังเกตการณ์ ทำความเข้าใจกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น เพื่อพัฒนาข้อเสนอโครงการวิจัยให้ครอบคลุมและมีความน่าสนใจมากยิ่งขึ้น โดยมีที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ช่วยหาคำแนะนำ และยื่นคำร้องขอสอบต่อคณะกรรมการปริญญานิพนธ์ หลังจากผ่านการอนุมัติหัวข้อวิทยานิพนธ์ ผู้ศึกษาได้กำหนดขั้นตอนการทำวิจัยดังนี้

ก. ขั้นตอนการเริ่มทำงานสนามในชุมชน

จากกรณีศึกษาที่ได้รับการคัดเลือกมาตามเงื่อนไขที่กำหนดทำให้มีกรณีศึกษาอาศัยอยู่ใน 2 ชุมชนคือ บ้านนาฮีสาน และบ้านหลุมมะขาม ดังนั้นในการเข้าสนาม ผู้ศึกษาได้ประสานงานกับเจ้าหน้าที่ของศูนย์การเรียนรู้ เพื่อแจ้งกำหนดการการเข้าพื้นที่ พร้อมกันนี้เจ้าหน้าที่ได้ช่วยประสานงานกับผู้นำของชุมชน และผู้ศึกษาเข้าไปในชุมชนบ้านนาฮีสาน โดยได้มีการแนะนำตัวกับผู้นำและกรณีศึกษาอย่างเป็นทางการ รวมถึงแจ้งวัตถุประสงค์ของการมาศึกษา และระยะเวลาในการอาศัยอยู่ในชุมชน ผู้ศึกษาได้พักอาศัยอยู่ที่บ้านของนายเลียม บุตรจันทา ซึ่งเป็นผู้นำกลุ่มวนเกษตรบ้านนาฮีสาน และทำความคุ้นเคยกับครอบครัวที่พักอาศัย รวมถึงครอบครัวของกรณีศึกษา สำหรับชุมชนบ้านหลุมมะขาม ผู้ศึกษาได้เข้าสนามในรูปแบบเดียวกันกับบ้านนาฮีสาน โดยได้อาศัยอยู่กับครอบครัวนายวินัย สุวรรณไตร ผู้นำกลุ่มวนเกษตรบ้านหลุมมะขาม

การลงสนามเพื่อการเก็บข้อมูลของกรณีศึกษาเป็นไปด้วยดี เนื่องจากระหว่างการพัฒนาข้อเสนอโครงการผู้ศึกษาได้เข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน และได้ทำความรู้จักกับกลุ่มวนเกษตรของทั้งสองชุมชนมาล่วงหน้าแล้ว

ข. ขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพผู้ศึกษาได้กำหนดกรอบแนวทางการศึกษา และตัวอย่างคำถามเพื่อการสัมภาษณ์ และแบบสังเกตการเรียนรู้ไว้ล่วงหน้า ดังนั้นการเก็บข้อมูลจึงสามารถดำเนินไปตามแผนงานที่กำหนดไว้ แต่มีปัญหาเกิดขึ้นบ้างเล็กน้อยในขณะเก็บข้อมูลแต่ผู้ศึกษาได้แก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าร่วมกับผู้นำกลุ่ม

ในการเก็บข้อมูลผู้ศึกษาได้ทำความเข้าใจบริบทของชุมชนและกลุ่มวนเกษตร จากวิธีการสังเกตการทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม อีกทั้งเป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อคนในชุมชนและกลุ่มวนเกษตร และเมื่อเริ่มได้รับความไว้วางใจจากคนในชุมชนแล้ว ผู้ศึกษาได้เริ่ม

เข้าไปทำความเข้าใจกับครอบครัวของกรณีศึกษา เพื่อทำความเข้าใจและสังเกตการดำเนินชีวิต และ
ใช้แนวคำถามในการสัมภาษณ์กับกรณีศึกษา

ค. ขั้นตอนการตรวจสอบข้อมูล

ในระหว่างที่มีการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้ศึกษาได้ทำการตรวจสอบข้อมูลจากผู้นำกลุ่ม
เกษตร ถึงความเข้าใจต่อเรื่องการจัดการทรัพยากรหรือการทำวนเกษตรเป็นระยะๆ อีกทั้งได้
ตรวจสอบด้วยการสอบถามคนภายในครอบครัวของกรณีศึกษา และสุดท้ายตรวจสอบกับ
เจ้าหน้าที่ของศูนย์การเรียนรู้ฯ

การวิเคราะห์ผลการศึกษา

การศึกษาวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ดังนั้นการวิเคราะห์เป็นการอธิบายความหมาย
ตีความ เพื่อวิเคราะห์และอธิบายความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์ทางสังคมที่ได้จากการสัมภาษณ์
การสังเกต และการจดบันทึก โดยอาศัยแนวคิดทฤษฎีในการแยกแยะให้เห็นความเชื่อมโยง พลวัต
และกระบวนการเรียนรู้ของบุคคลในการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนของสมาชิกศูนย์การเรียนรู้
ชุมชนเครือข่ายป่าตะวันออก